

Біблія і культура

Випуск 7

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України
Науково-дослідний центр „Біблія і культура”

Біблія і культура

Збірник наукових статей

Випуск 7

Чернівці
„Рута”
2005

ББК 83.001.91 + 86.210.36 + 71.0

Б-595 **Біблія і культура: Збірник наукових статей. Випуск 7 / За редакцією А.С. Нямцу.** – Чернівці: Рута, 2005. – 450 с.

У збірнику вміщено статті, в яких розглядаються актуальні проблеми теорії літератури, порівняльного літературознавства, культурології, а також літературознавчі, філософсько-теологічні та лінгвістичні проблеми функціонування легендарно-міфологічного та біблійного сюжетно-образного матеріалу в культурі різних часів і народів.

Для літературознавців, лінгвістів, культурологів, філософів, а також усіх, хто цікавиться проблемами розвитку світової культури.

ББК 83.001.91 + 86.210.36 + 71.0

Редакційна колегія

Упорядник і відповідальний редактор – доктор філологічних наук, професор **Нямцу Анатолій** (Чернівці);
Заступник відповідального редактора з питань мовознавства – кандидат філологічних наук, доцент **Ткач Людмила** (Чернівці);
Жулинський Микола, доктор філологічних наук, академік НАН України (Київ);
Німчук Василь, доктор філологічних наук, член-кореспондент НАН України (Київ);
Наливайко Дмитро, доктор філологічних наук, член-кореспондент НАН України (Київ);
Сивокінь Григорій, доктор філологічних наук, член-кореспондент НАН України (Київ);
Гундорова Тамара, доктор філологічних наук, член-кореспондент НАН України (Київ);
Сулима Микола, доктор філологічних наук, професор (Київ);
Ткаченко Анатолій, доктор філологічних наук, професор (Київ);
Турган Ольга, доктор філологічних наук, професор (Запоріжжя);
Потніцева Тетяна, доктор філологічних наук, професор (Дніпропетровськ);
Гуйванюк Ніна, доктор філологічних наук, професор (Чернівці);
Бучко Дмитро, доктор філологічних наук, професор (Тернопіль);
Герман Костянтин, доктор філологічних наук, професор (Чернівці);
Антофійчук Володимир, доктор філологічних наук, професор (Чернівці);
Бунчук Борис, доктор філологічних наук, професор (Чернівці);
Пригодій Сергій, доктор філологічних наук, професор (Київ);
Слухай Наталія, доктор філологічних наук, професор (Київ);
Скаб Мар'ян, доктор філологічних наук, професор (Чернівці);
Балух Василь, доктор історичних наук, професор (Чернівці);
Астаф'єв Олександр, доктор філологічних наук, професор (Київ);
Черноіваненко Євген, доктор філологічних наук, професор (Одеса);
Денисова Тамара, доктор філологічних наук, професор (Київ);
Висоцька Наталія, доктор філологічних наук, професор (Київ);
Зварич Ігор, доктор філологічних наук, професор (Чернівці);
Салига Тарас, доктор філологічних наук, професор (Львів).

Закордонні члени редколегії

Д.ф.н., проф. Пахсарьян Наталія (Москва, Росія); д.ф.н., проф. Нефагіна Галина (Мінськ, Білорусь);
д.ф.н., проф. Хазан Володимир (Єрусалим, Ізраїль).

Рецензенти

Нарівська Валентина, доктор філологічних наук, професор (Дніпропетровськ);
Ткаченко Анатолій, доктор філологічних наук, професор (Київ);
Черноіваненко Євген, доктор філологічних наук, професор (Одеса).

Свідоцтво державного комітету інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України № 5194 серія КВ від 13.06.2001 року

Міжнародне видання

Збірник входить до переліку наукових видань ВАК України

Друкується за рішенням Вченої Ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Видання здійснене за підтримки декана юридичного факультету ЧНУ,
доктора юридичних наук, професора Петра Пацурківського

© „Рута”, 2005

ЗМІСТ

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО. ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Нямцу Анатолий (Черновцы). Национальная литература в контексте мировой (теоретические аспекты).....	5
Гром'як Роман (Тернопіль). Зміна і співіснування літературознавчих парадигм	22
Козлов Александр (Севастополь). Технология или гуманизм: Литературоведение США в контексте современной культуры Запада	29
Сиваченко Галина (Київ). В.Винниченко та А.Жід: спроба компаративної студії	37
Бунчук Борис (Чернівці). П'ятистоповий ямб у творчості Лесі Українки 80-х – 90-х років	44
Лановик Мар'яна (Тернопіль). Перекладознавчі пошуки в розвитку герменевтичної думки ХІХ ст.	51
Кирилюк Світлана (Чернівці). Психологічна парадигма особистості в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. як проблема сучасного літературознавства	58

БІБЛІЯ І СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА

Сулима Віра (Київ). Біблійні книги в стародавній Україні	64
Сулима Микола (Київ). Адаптована Різдвяна драма або вертеп	75
Бурлака Галина (Київ). Ще одне джерело до вивчення теми „Михайло Грушевський і релігія”	80
Горенко Олена (Київ). Біблійний та лексико-семантичний коди імен Фалек та Вільдад у романі Г.Мелвілла “Мобі Дік”	88
Лановик Зоряна (Тернопіль). Біблійна герменевтика Г-І.Гадамера – новітнє осмислення проблем інтерпретації сакральних текстів	93
Татаринев Алексей (Краснодар, Россия). Апокрифы Юрия Кузнецова в полемическом пространстве современной критики	101
Якимовска-Тошич Майя (Скопье, Македония). Культ святого Климента с точки зрения охридской духовной традиции	114
Антофійчук Володимир (Чернівці). “Біблія і культура”: здобутки й перспективи дослідження	121

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНІСТИКИ

Панченко Володимир (Київ). До історії української літератури початку 1970-х років	126
Ткачук Микола (Тернопіль). Концепт життя і смерті в семіосфері „Третього жмутку” збірки „Зів'яле листя” Івана Франка	160
Папуша Ігор (Тернопіль). Наративні моделі українського реалізму (Панас Мирний і топос проституції)	170
Гребенюк Тетяна (Запоріжжя). Мотив гріхопадіння в прозі Ю.Андруховича та Є.Пашковського	177
Грицик Людмила (Київ). Михайло Калинович: конвенції, що творили дисциплінарне кредо	185
Копаниця Любов (Київ). Душа. Доля. Людина. Генетичні витоки фольклорної поетики	188
Астаф'єв Олександр (Київ). Символіка імен у поемі Леоніда Полтави “Енеїда модерна”	196
Салига Тарас (Львів). „Поезія і ніж” та строфи – на шаблі”	205

РОСІЙСЬКА ЛІТЕРАТУРА (ТРАДИЦІЇ ТА НОВАТОРСТВО)

Черноіваненко Євген (Одеса). Про риторичність середньовічної російської літератури	217
Орехова Людмила (Симферополь). Факт мемуарный и факт архивный: коментарий к одному эпизоду в „Былом и думах” А.И.Герцена	228

Оляндэр Луиза (Луцк). Роман В.Гроссмана „Жизнь и судьба” в литературном контексте	237
Николенко Ольга (Полтава). Традиции барокко в лирике И.Бродского	243

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИЙ КОНТЕКСТ У СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Шалагинов Борис (Київ). „Смерть Эмпедокла” Ф.Гельдерлина и проблема „немецкой утопии”	256
Турган Ольга (Запоріжжя). „Пам’ять жанру” античної трагедії в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ століть	268
Денисова Тамара (Київ). Ричард Райт: самоідентифікація личности в контексте 30-х гг.	276
Торкут Наталія (Запоріжжя). Провідні ідейно-сміслові концепти італійського гуманізму (спроба культурологічної реконструкції)	284
Висоцька Наталія (Київ). Трансформація традиційного сюжетно-образного комплексу “Медеї” у п’єсі А.Кеннеді “Вбивства в Огайському університеті”	297
Михед Тетяна (Київ). Пуританський дискурс малої прози Натаніеля Готорна	307
Набитович Ігор (Дрогобич – Люблін). Інфернальне в людській екзистенції: зустріч людини з дияволом у повісті Наталени Королевої “1313”	318
Рихло Петро (Чернівці). Пауль Целан у пошуках єврейської ідентичності	328
Няму Анатолий (Черновці). “Я, на свою беду, бессмертен...” (к проблеме функционирования традиционного мотива в мировой литературе)	336
Потницева Татьяна (Днепропетровск). Игры с классикой	358
Якубовська Наталія (Чернівці). Своєрідність трансформації мотивів гомерівської “Одісеї” в європейській літературі ХХ ст.	362
Якимовська-Тошич Майя (Скоп’є, Македонія). Форми художнього часу і художнього простору в агіографічній прозі	368

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Колаковський Лешек (Оксфорд, Великобританія). Интеллектуали	373
Балух Василь (Чернівці). Лоренцо Балла-єретик чи шукач істини?	380
Ткаченко Анатолий (Київ). „Розважаючи, повчай” (Про ігрову й виховну функції літератури, „смерть автора”, „...ізми” та курці просо)	388
Слухай Наталія (Київ). Метафори „ДУМКИ” / „МЫСЛИ” в аспекті теорій ноосфери: літературно-нормативний, художньо-мовний реєстри	395
Демченко Владимир (Днепропетровск). Достоевский-FM (современное истолкование классики в формате прессы)	401
Бабич Надія (Чернівці). „Я не належу до великих прихильників...” (або про дещо, що не любила в собі і в людях Леся Українка)	406

МОВОЗНАВСТВО

Скаб Марія (Чернівці). До питання про вплив церковнослов’янської мови на українську (на матеріалі семантичного простору лексеми душа у „Повісті временних літ”)	412
Левицкий Виктор (Черновці). Методы анализа языковой семантики, используемые в когнитивной лингвистике	416
Дащенко Ольга (Черновці). Производные коннотативы в современном русском языке (в сопоставлении с украинским)	424

НАШІ ПУБЛІКАЦІЇ

Акуленко Наталья (Київ). Пророки	429
--	-----

НАШІ АВТОРИ	447
-------------------	-----

СВОЕРІДНІСТЬ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОТИВІВ ГОМЕРІВСЬКОЇ “ОДІССЕЇ” В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХ ст.

Література ХХ ст. активно використовує традиційний сюжетно-образний матеріал, надає йому нового звучання, переосмислює колізії, досліджує традиційні образи, намагаючись встановити зв'язок між давно минулим і сучасним. Однією з найпопулярніших традиційних міфологічних структур, яка привертає увагу як письменників так і літературознавців, є “Одіссея”. Найчисленнішу групу наукових праць становлять дослідження самої гомерівської поеми (В.Іванов, О.Лосєв, С.Маркіш, Т.Попова, А.Тахо-Годі, І.Шталь, В.Ярхо; С.Вітман, Дж.Кірк, Ш.Отран) тоді як вивчення функціонування “Одіссеї” зорієнтовано, головним чином, на історико-літературне висвітлення концептуально важливих аспектів окремої версії протоджерела та визначення її місця у творчому доробку конкретного письменника (статті Ф.Комбеллака, Н.Фосіза). Особливу малочисельну групу складають дослідження самого образу гомерівського Одиссея (Є.Тамм, Р.Торренс, Д.Фіні) та фундаментальні праці “наскрізного” характеру (В.Стенфорд, Т.Ціолковський), які, проте, відсутні у вітчизняному літературознавстві. Таким чином, розгляд функціонування традиційного сюжету гомерівської “Одіссеї” у літературі потребує системного підходу до вивчення. Тож, у статті аналізуються основні особливості функціонування “Одіссеї”, форми і способи її переосмислення та досліджується трансформація образу Одиссея та Пенелопи у європейській літературі ХХ ст.

Традиціоналізація гомерівської “Одіссеї” та широта її інтерпретаційного діапазону закладена в протоджерелі. Розгляд сюжетно-сміслових особливостей давньогрецького твору та образу Одиссея стає основою для виділення потенційних інтерпретаційних чинників. Можливість трансформації “Одіссеї” визначається, по-перше, наявністю в сюжетній канві пізніших вкраплень, які дають поштовх для дидактичного переосмислення сюжету та введення релігійної тематики (Фенелон “Пригоди Телемаха”). По-друге, змістове наповнення епічних понять “бог” і “герой” історично змінюється і призводить, відповідно, до десакралізації та дегероїзації сюжетного матеріалу (А.Зегерс “Дерево Одиссея”, Л.Фюрнберг “Новий Одиссей”). По-третє, сприйняття античного твору з точки зору епохи-реципієнта спричиняє аксіологічний зсув у баченні гомерівської “Одіссеї” та її персонажів (Г.К. Кірш “Повідомлення про Телемаха”, Р.Гагельштанге “Великий пройдисвіт”, Ж.Жіоно “Народження Одиссея”, В.Йенс “Заповіт Одиссея”, К.Варналіс “Щоденник Пенелопи” та ін.). По-четверте, несформованість категорії вираження абстрактних понять відображається у двоякому тлумаченні стосунків між героями (Е.Юнсон “Прибій і береги”, Є.Анджеєвський “Ніхто”). По-п'яте, одним із плідних інтерпретаційних чинників є просторова побудова поеми, яка зумовила перехід “Одіссеї” на емблематичний рівень функціонування. Останнім, та не менш важливим, джерелом трансформаційної активності гомерівської поеми є образ її головного героя (детальніше див: 5).

Огляд історико-літературних досліджень “гомерівського питання” виявляє його вплив на своєрідність трансформації “Одіссеї”. Зокрема, казково-фольклорна теорія (А.Боннар, І.Созонович, І.Троцький) та географічна (Ж.Пійо, Т.Северін, Р.Філіпп,) про походження поеми дають ширше уявлення про способи переосмислення традиційного сюжету. Казково-фольклорний сюжет про повернення чоловіка на весілля дружини визначає систему головних персонажів і тему – стосунки чоловіка та дружини. Тож, частина літературних ремінісценцій “Одіссеї” побудована за тим же принципом (Л.Малерба “Ітака назавжди”, Л.Г. Морстіна “Пенелопа”, Г.Тебеамаре “Спадок Одиссея”, Р.Сорж “Одіссей”, Р.Гегер “Злидар безіменний”, Г.Шталь “Повернення Одиссея додому”). Своєрідними відображеннями географічних теорій походження “Одіссеї” в літературі можна назвати пригодницькі продовження “Одіссеї” “за принципом “нанизування” колізій та ситуацій” (2, с. 87), де єдиним головним героєм залишається Одиссей (Л.Фейхтвангер “Одіссей і свині, або Про незручності цивілізації”, Є.Анджеєвський “Ніхто”). Тема подорожі, яка стає провідною, може спричинити перехід протоджерела на символічний рівень функціонування – позначення будь-якої подорожі, що супроводжується доланням

численних перешкод. Відбувається “апокрифізація” матеріалу, при якій на перший план висувається емблематична функція образу” (3, с. 14-15). В художній літературі такий тип одисей можна поділити на морські (Дж. Лондон “Північна одіссея”, Р. Сабатіні “Одіссея капітана Блада”), космічні (А. Кларк “Космічна одіссея 2001 року”) та духовні (Дж. Джойс “Улісс”, Е. Фелони “Одіссея”, Уолес Стівенс “Світ як медитація”, І. Шоу “Одіссея стрільця”). Першопричиною виникнення останнього типу стає прагнення людини зрозуміти власне “Я” та місце, яке вона займає в світі. Так, наприклад, порівняльний аналіз сюжетних частин гомерівської “Одіссеї” та роману Дж. Джойса дозволяє говорити про їх структурні диспропорції: гомерівська частина “Помста Одиссея” – в чотири рази більша від Джойсової “Повернення додому”. Таким чином, для ірландського романіста помста не виступає домінантою твору, головним для нього є “подорож”, що веде до духовного возз’єднання з “сином”. Ось чому він у два рази розширює другу частину і в чотири рази скорочує останню.

Стосовно “морської одисеї” потрібно відзначити той факт, що у ХХ ст. цей різновид мотиву “Одіссеї” втрачає змістову актуальність і виключається з літературного процесу тому що письменників цікавлять не категорії простору, тобто географічна подорож Одиссея, а ті морально-психологічні аспекти, які визначають долю особистості в період науково-технічної революції, процесів сучасної глобалізації, військових конфліктів та ін. Тож надзвичайно активно розробляється “духовна одіссея”, яка у творах американських письменників набуває специфічних рис. У романах “Улісс, що подорожує по шосе” Рінде Еккерта та “Одіссеї в Америці” Джонатана Шея подорож Одиссея перетворюється на метафору духовних блукань колишніх ветеранів В’єтнаму після повернення на батьківщину.

Окремої уваги заслуговує розгляд науково-фантастичного функціонування “Одіссеї”. Завдяки тому, що образ Одиссея наділений важливою рисою, яка характеризує одну із сторін творчого розуму – вміння адаптуватися до світу, усіх його вимірів, “Одіссея” стає потужним джерелом для “одисейської” наукової фантастики. Особливою рисою цього явища літератури є створення нової системи знань, необхідної для існування паралельних реальному фантастичних світів. Завдяки тому, що образ Одиссея є “творцем і вмістилищем мудрості” (7, с. 85), він стає саме тим прообразом-типом, який здатний реалізувати в собі зростаючу роль потенціалу людини мудрої і винахідливої. Мотиви “Одіссеї” вдало використовується для змалювання наукових пригод сучасної людини в інших світах та зустрічей з позаземними істотами саме завдяки їх спорідненості з екзотичними пригодами ітакійського царя (А. Кларк “Одіссея 2001 року”, С. Вейнбаум “Лотофаги”, “Острів Протея”).

Для переосмислення “Одіссеї” в літературі ХХ ст. характерний широкий подієво-семантичний трансформаційний діапазон. Оновлення та осучаснення цього традиційного матеріалу зумовлене різноплановістю форм і способів його переосмислення (дописування, продовження, осучаснення, апокрифізація, оповідна переакцентуація) (детальніше див.: 2). Перший спосіб відзначається різнонаправленістю змістової функціональності:

а) заповнення подієвої лакуни протоджерела. У “Щоденнику Пенелопи” К. Варналіса та “Прибої і берегах” Е. Юнсона відображається стан ітакійського суспільства за час відсутності Одиссея. Повість К. Варналіса написана у формі щоденника. Такий авторський прийом дозволяє не лише ознайомитися з подіями, а й отримати оцінку і ставлення до них оповідача. Важливим трансформаційним елементом протоджерела є підзаголовок повісті “Щоденник Пенелопи (1193 до н.е. – ?)”. Знак питання є символом часової незавершеності, відкритості, оскільки у фіналі повісті К. Варналіс здійснює часову транспозицію історії ітакійського народу, робить стрибок від догомерівських часів до сучасних йому років ХХ ст., зображуючи в моделі Итаки історичний розвиток Греції;

б) розвиток характерів героїв (Пенелопи у творах К. Варналіса та Е. Юнсона; Одиссея, Телемаха та Евріклеї у романі Е. Юнсона). Домінуючою рисою в характері варналісівської Пенелопи виступає самостійність героїні, що неминуче переростає пізніше в умовах, що специфічно склалися, в невгамовне бажання правити. Атмосфера відчуження, в якій опиняється Пенелопа внаслідок проведення своєї антигуманної політики, штовхає героїню на криваві діяння, і наслідок її політичної діяльності справді страшний: “Усіх, хто зустрічався на дорогах і в маєтках, і хапала і вішала, оточувала села і віддавала їх вогню. Наказала різати старих і дітей; гвалтувати жінок, грабувати посаг

дівчат” (1, с. 65). Категоричне невизнання Пенелопою загальнолюдського ходу еволюції гальмує її власний розвиток, і врешті-решт Пенелопа опиняється за межами соціуму взагалі. Героїня К.Варналіса стає символом жорстокості, політичного інтриганства, безпринципності. Етичні сторони образу покриваються іржею часів, Пенелопа “старіє” на кілька тисячоліть і перестає бути уособленням патріархально-ідилічного устрою життя.

Образ Пенелопи Е.Юнсона також суттєво розходиться з гомерівським баченням героїні. Статична героїня “Одіссеї” набуває рельєфності та зазнає суттєвої еволюції. Нова Пенелопа сповнена психологізмом і драматизмом буття жінки, перед якою стоїть проблема вибору життєвого шляху: вийти заміж вдруге і стати щасливою, але бути засудженою народом, чи залишитися з нелюбим Одиссеєм, але зберегти незаплямовану репутацію. У героїні Е.Юнсона емоційно багатий внутрішній світ, але в неї ще переважають деякі гомерівські риси – відсутність дієвої ініціативи, яку бере на себе вірна рабиня Евріклея, порадиця, яка спонукає господиню до дій і стає символом уособлення могутності тіньової політики, в руках якої Пенелопа є лише маріонеткою. Другорядність персонажу Евріклеї заперечується її роллю у сюжетній структурі роману. Нові психологічні характеристики героїв не сумісні з гомерівським сюжетом. Прояви власного бачення ситуацій та волевиявлення розхитують давньогрецьку сюжетну лінію. Евріклея відіграє роль змістової вісі фабули, зцементовує гомерівський міф, не даючи йому розпастися. Саме вона є ініціатором влаштування змагань зі стрільби з лука. Постійна присутність старої рабині не дозволяє Пенелопі зробити вибір нового чоловіка, Одиссею – покинути під покровом ночі Ітаку. Юнацькі спалахи помсти Телемаха підігриваються тією ж підсліпуватою і глухою рабиною. У подорожі в пошуках батька Телемах мужніє, пізнаючи основи політики й управління державою. Так, для Телемаха дочка Нестора є не лише привабливою дівчиною, а й засобом, що відкриває нові політичні можливості: “Несторова зятя так просто не убьєшь” (4, с. 357). Молодий ітакієць вчиться мислити стратегічно.

Одісей Е.Юнсона фізично слабкий, щоб протистояти “світу”, та його внутрішнє єство протестує проти вбивств: “Я желал чтобы не было на свете кораблей, чтобы нельзя было переплыть моря. Я желал бы заснуть. Заснуть таким глубоким сном, чтобы потом не вспоминать, что мне пришлось делать в этом сне” (4, с. 431). Муки сумління приводять головного героя до висновку, що краще бути одним із женихів, ніж вбивати. Одісей знаходиться над прірвою. Прагнення нести мир і сіяти добро залишаються лише примарними мріями. Він почуває себе людиною, яка тоне, а “остатки его существа осуждены барахтаться в море крови – во веки веков” (4, с. 432). У цій ситуації Одісей підкорюється оточуючим, та ніби роздвоюється. Його фізична оболонка стає бездумним катом-маріонеткою, а душа хоче вирватися з пут фізичного існування: “...Преврати меня в ласточку, в чайку, дай мне улететь отсюда на остров Эю или к Ней” (4, с. 431). До неї – до Навзікаї, яка була його спасінням, ніжністю, де він міг би знайти притулок. Ітакійський герой ходить по колу, намагаючись втекти від нещастя. Прискорюючи ходу, він тим самим наближається до нього. Розпочавши своє усвідомлене життя Троянською війною, він, втікаючи від неї, наближається до нової війни. Почуття провини за смерть десятків людей зароджує в Одісея бажання спокутувати свій гріх і творити добро;

в) конструювання життєвої ситуації для розігрування важливих онтологічних проблем. У радіоп’єсі “Привиди” Ф.Фюман, відштовхуючись від гомерівських віршів, у яких мова йде про прощання Одісея і його супутників з чарівницею Кіркою, конструює діалог між супутниками Одісея і німфами Кірки, які своїми наполегливими питаннями не дозволяють переможцям Трої безтурботно насолоджуватися відпочинком перед відплиттям, а спрямовують бесіду у русло оцінки сенсу людського буття.

Сюжетна відкритість гомерівської “Одіссеї” є сприятливою передумовою для її циклізації та моделювання долі головного героя після повернення з війни. Сюжетна лінія повісті Є.Анджеєвського “Ніхто” замикає циклічно відкритий давньогрецький сюжет, зображуючи останню подорож головного героя у похилому віці. Сюжетним джерелом для продовження історії життя Одісея є версія кіклічної поеми Евгаммона “Телегонія”. Крім символічного навантаження, яке отримує твір Евгаммона, потрібно відзначити і вивертання її фабули. Є.Анджеєвський зберігає трагічну кінцівку протоджерела, але міняє персонажів місцями: не Телегон вбиває батька, а Одісей – сина. Польський письменник будує повість на синтезі та, водночас, антонімічній

інтерпретації сюжетного матеріалу давньогрецького циклу подорожі Одиссея. Фабулу опові- дання Л.Фейхтвангера "Одіссея і свині, або Про незручність цивілізації" також становить виги- дана автором друга подорож Одиссея у похилому віці до Феакії у царство Алкіноя.

Для всіх вищезгаданих художніх творів характерне осучаснення, яке виявляється як у вигляді анахронізмів, змалюванні сучасних реалій життя, тематичного спрямування, так і в алегоричних образах та прямих натяках на історичні події (розділ "Казка" в повісті К.Варналіса). Потрібно вказати і на переосмислення гомерівської поеми шляхом оповідної переакцентуації "Одіссеї". Використання такого прийому Л.Малерба у романі "Ітака назавжди" провокує формування цілком іншої системи мотивувань загальновідомих сюжетних ходів і конфліктів. Від приховування справжнього імені і до появи під виглядом жебрака Одиссея штовхають сумнів і недовіра. Небажання чоловіка відкритися сприймається Пенелопею як образа і дружина приймає гру Одиссея та намагається покарати його. Тож, подальший сюжет роману розгортається за моделлю гри. Таким чином, переосмислення "Одіссеї" у романі базується на опозиції "дружина – чоловік".

У літературних інтерпретаціях гомерівської поеми ХХ ст. активно використовуються двох основних епізодів: 1) перебування Одиссея на острові Кірки та мотив перетворення його супутників на свиней; 2) Ітака та розправа над женихами. Так, зокрема, Л.Фейхтвангер та К.Варналіс вивертають гомерівський епізод про чарівницю Кірку і надають йому філософсь- кого звучання. Проте у відмові команди ітакійців повернутися до людського світу Л.Фейх- твангер зображує страх перед новими стосунками та цінностями, що пропонує цивілізація, та небажання Одиссея позбавитися ореолу величі й "героїчності" через можливість опинитися у ролі учня. К.Варналіс вбачає у відмові греків повернути собі людську подобу страх перед суєтністю та складністю дійсності і, водночас, піднімає проблему екзистенційної сутності лю- дини та її взаємодії із суспільством. Руйнування міфу про безсмертну чарівницю Кірку у повісті Є.Анджеєвського "Ніхто" демонструє повну дегероїзацію та руйнування гомерівського протосюжету і стає ключовим моментом у дегуманізації образу Одиссея. Ф.Фюман використо- вує мотив перетворення людей на свиней для подання проблеми екзистенційного вибору між різними варіантами буття: тваринним животінням та світом убивств і насилля.

Переосмислення "Одіссеї" у ХХ ст. характеризується складністю організації сюжетної побудови, завдяки якій реалізується проблемно-тематичне осучаснення давньогрецької поеми. Трансформаційні перетворення, яких зазнала епічна поема, дозволяють показати вічні проблеми суспільства: влада і людина, влада і народ, екзистенційна сутність людини, вибір життєвого шляху.

У повісті К.Варналіса "Щоденник Пенелопи" на тлі зображення образу головної героїні чітко виділяється основна мета автора – пояснити причини існування тиранії, перш за все з психологічного погляду. Автор переконливо доводить, що тираном, за сприятливих для цього умов, може стати майже кожен, незалежно від того, чоловік це чи жінка. Крім того, друго- рядний у "Щоденнику" образ Псевдоодиссея (улюбленого кабанчика Кірки, перетвореного нею на людину) відіграє принципово важливу роль у трактуванні проблеми дегуманізації. Він відображає одну з найважливіших проблем ХХ ст. – наростання агресивності та деструктив- ності у світі, яка проявляється у виникненні опозиції "людина" – "не людина" (псевдо-людина). Псевдоодиссей – зовнішньо людина, сутність якої залишається тваринною, тобто це свого роду людина, яка не має жодного поняття про будь-які правила і норми співіснування з іншими індивідами. К.Варналіс використовує образи людини – Пенелопи і псевдо-людини – Псевдо- одиссея не для протиставлення цих понять, як у більшості творів ХХ ст., а навпаки, – для зближення. Автор показує поступове уподібнення людини нерозумній істоті, тим самим під- креслюючи небезпеку моральної деградації людської раси.

Змальовуючи світ гомерівських персонажів у повісті "Ніхто", яка є метафорою сучасності письменника, Є.Анджеєвський створює гротескно-карикатурні картини людського середовища. Одиссей стає символом усіх і кожного в контексті епохи письменника, хто перетворюється з людини просто в істоту, деградує і ламається під тиском свого оточення. Це крик про допомогу людині, що не змогла протистояти реальному світові і загинула під уламками власних ілюзій.

Вічна діада – війна та людське буття – виринає в творах Е.Юнсона, Ф.Фюмана та Л.Фейх- твангера. Для роману шведського письменника "Прибій і береги" характерна поліфонічність

структурно-змістової побудови. Сюжет розпадається на дві доміантні ланки – повернення Одіссея та життя Пенелопи. Почергове розташування епізодів створює ілюзію паралельної дії, перетворюючи роман на поліфонічний відголос греко-троянського збройного конфлікту, який є дзеркальним відображенням Другої світової війни. Ідеї та лозунги фашистської Німеччини автор переносить у Давню Грецію. Одісей стає виразником антивоєнного спрямування роману, а Пенелопа уособлює жінку, доля і щастя якої були зруйновані Троянською війною. Складність і напруженість притаманні для композиції радіоп'єси “Привиди”, три акти якої є своєрідними ступенями пізнання героями самих себе. Ф.Фюман пропонує кілька варіантів трактування проблеми людського буття, які вишиковуються у радіоп'єсі в напружений логічно-семантичний ланцюг і обговорюється героями.

Розробляючи античний міф, драматург надає йому підкресленого активного звучання, викриваючи істинну суть Троянської війни, яка призвела до загибелі цілого народу. У роздумах Одіссея Л.Фейхтвангера про владу та звичаї феодальців також звучить проблема миру та війни. Головний герой протиставляє “богоравних ахеян” та жителів острова Схерія, войовничість та мирну працю, спрямовану на розквіт суспільства. Страх Одіссея перед можливими наслідками приходу заліза на Ітаку – це страх сучасних для письменника людей перед атомною катастрофою, яка може чекати людство внаслідок нерозумного його використання, що підтвердили жахливі події у Хіросімі та Нагасакі. В епізодах роману Л.Малерба, де згадується Троянська війна, відчувається антивоєнне звучання, але воно не є доміантним або додатковим, а звучить як данина традиції. Поліфонічний принцип побудови “Ітака назавжди”, що дає можливість читати роман Л.Малерба у трьох версіях (а) читаючи лише глави під назвою “Одісей”; б) читаючи лише глави під назвою “Пенелопа”, або в) цілісний твір), сприяє акцентуванню центральної теми роману – показу стосунків чоловіка та дружини.

Зміна морально-психологічних характеристик класичного зразка виявляється в літературі ХХ ст. у контексті аналізу образів Одіссея та Пенелопи. Спогади про Троянську війну зруйнували психіку юнсонівського Одіссея, перетворили доблесного героя на людину з “пост-воєнним синдромом”. Військовий конфлікт переходить з зовнішнього плану у внутрішній емоційний світ героя, трансформуючись у його свідомості в трагічну емоцію. Очевидною є дисгармонія зовнішнього і внутрішнього планів героїв: персонажі зазнали значного психологічного розвитку, тоді як їх сюжетно-функціональна роль залишилася на рівні античного протосюжету. Новаторський підхід Е.Юнсона до образу Одіссея полягає у дуалістичному зображенні героя – поєднанні гомерівської оболонки-форми з розвинутим психологічним внутрішнім світом. Душевна роздвоєність притаманна і фейхтвангерівському Одісею. Опинившись перед звабливими новим, у героя знову прокидається прагнення пізнати незвідане, проте, він не впевнений у своїх силах. Одісеєм володіє страх виказати своє невігластво, опинитися поза рамками ідеалу, який і визначає його відмову від пізнання нового – писемності, виробництва заліза. Є.Анджеєвського цікавить “анатомія” людської душі та свідомості. Його Одісей позбавлений героїчності та колишньої впевненості у собі. Цар Ітаки живе минулим та спогадами, центрі бурхливого життя, опиняється у вакуумі подій. Головний герой знаходиться у відчуженості від оточуючих. Ще більший безлад у свідомості головного героя викликають почуття ненависті, батьківської турботи з коханням, що зароджується до сина Евмея Ноемона. Нетрадиційний погляд на загальновідомого персонажа. Є.Анджеєвський ставить під сумнів психологічну повноцінність особистості свого головного героя. Руйнування героїчного міфу Одіссея на острові Кірки штовхає героя до вбивства і повної моральної деградації (дивись: 6).

Різномплановим є трактування у літературних версіях “Одісеї” у ХХ ст. образу Пенелопи. За К.Варналісом, Пенелопа може стати прообразом тирана, не тільки жорстокого, а й розпусного. Статичному образу гомерівської Пенелопи письменник протиставляє власне бачення цієї жінки, з самого початку самостійної, яка ненавиділа своє становище раби чоловіка, сильної і навіть у чомусь правої. У цьому плані сучасна Пенелопа радикально відрізняється від давньогрецької, яка не тільки не вважала себе рабою, але навіть і не замислювалась над фактом власного буття, не кажучи вже про своє існування як соціального й морального індивіда. Пенелопа К.Варналіса – це не тільки образ, це символ тиранічної влади, праобраз усіх тиранів усіх часів і народів. Самозакохана, деспотична, розпусна, вона створює попри це навколо себе ауру доброчинності і порядності.

У романі Е.Юнсона роль Пенелопи змінюється лише по відношенню до оточуючих, внутрішньо ж вона залишається нерішучою. Усі вчинки героїні – вимушені і є лише інстинктом виживання у ворожому світі. Поступово, борючись із собою, Пенелопа перетворюється з дружини-страждальниці на жінку. Цей образ поєднує в собі почуття здорової міри у прояві своїх емоцій, підкріплене колективними нормами людської моралі. Проте пасивність головної героїні не дозволяє їй стати щасливою, зробити свідомий життєвий вибір. Пенелопа не може, не хоче, або й боїться взяти на себе таку відповідальність, то ж віддає своє життя у руки інших, лише пожинаючи плоди їх інтриг.

На основі історико-літературного аналізу використання міфів троянського циклу у літературі ХХ ст. можна зробити висновок, що поема Гомера “Одіссея” є активно функціонуючою традиційною структурою у загальнокультурному контексті. Відповідно до загальних тенденцій розвитку світової літератури, образи Одіссея та Пенелопи позбавлені героїчності та возвеличеності. Проте й у їхньому зображенні немає одностайності: загальновідоме подружжя отримує від нейтральної до різко негативної оцінки. Новим у трактуванні цих образів у літературі ХХ ст. є їх повна моральна деградація та духовна “бестіалізація”. У трактуванні сучасних письменників гомерівських мотивів “Одіссеї” акцент переноситься з подієво-оповідного плану на розробку внутрішнього світу героїв, які стають виразниками сучасних онтологічно-екзистенційних проблем людства.

Література

1. Варналіс К. Щоденник Пенелопи // Сучасна грецька повість – К.: Дніпро, 1981. – С. 7-103.
2. Нямцу А. Основы теории традиционных сюжетов. – Черновцы: Рута, 2003. – 80 с.
3. Нямцу А. Поэтика современной фантастики. – Черновцы: Рута, 2002. – 240 с.
4. Юнсон Э. Прибой и берега // Юнсон Э. Избранное: Сборник. – М.: Радуга, 1988. – С. 19-450.
5. Якубовська Н. Потенційні інтерпретаційні чинники “Одіссеї” Гомера // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. Випуск 7. – К.: Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 2005. – С.243-248.
6. Якубовська Н.О. Своєрідність трансформації мотивів гомерівської “Одіссеї” в європейській літературі ХХ ст.: Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.01.04 / Ін-т літ-ри ім. Т.Г. Шевченка НАН України. – К, 2005. – 20 с.
7. Fredericks S.C. Greek mythology in modern science fiction: Vision and cognition // Proceeding comparative literature symposium Texas Tech. University. Vol. XI. Classical mythology in twentieth century and literature. – Lubbock, Texas: Texas Tech. Press, 1980. – P. 89-105.

Наукове видання

Біблія і культура

Збірник наукових статей
Випуск 7

Літературні редактори – *Сурікова І.О., Гермаківська Т.В.*
Технічне редагування – *Гермаківська Т.В.*
Художнє оформлення та комп'ютерне макетування – *Бакай В.В.*

Б-595 **Біблія і культура**: Збірник наукових статей. Вип. 7.
/ За редакцією А.Є. Нямцу. – Чернівці: Рута, 2005. – 450 с.

У збірнику вміщено статті, в яких розглядаються актуальні проблеми теорії літератури, порівняльного літературознавства, культурології, а також літературознавчі, філософсько-теологічні та лінгвістичні проблеми функціонування легендарно-міфологічного та біблійного сюжетно-образного матеріалу в культурі різних часів і народів.

Для літературознавців, лінгвістів, культурологів, філософів, а також усіх, хто цікавиться проблемами розвитку світової культури.

ББК 83.001.91 + 86.210.36 + 71.0

Регістраційне свідоцтво ДК №891 від 08.04.2002 р.

Підписано до друку 01.12.2005. Формат 60x84/8.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 58,8. Обл.-вид. арк. 59,6. Замовлення № 090 - п.

Друкарня видавництва "Рута" Чернівецького національного університету
58012, Чернівці, вул. Кошобинського, 2.